

prof. dr. sc. Ivana Kunda
profesorica, Sveučilište u Rijeci – Pravni fakultet

PRAVNA TEHNOLOGIJA (*LEGAL TECH*) I NJEZINA (NE)PRIKLADNOST ZA ZAMJENU PRAVNE STRUKE

Sažetak: Tehnološki napredak redovito postavlja nove izazove pred pravni sustav, pa tako i pred pravnu struku. Mnogi izumi i unaprjeđenja na području informacijske i komunikacijske tehnologije omogućuju njezinu sve veću iskoristivost i u sklopu rada u pravnim strukama, i u javnom i u privatnom sektoru. Hoćemo li uskoro biti pred sucima-robotima ovisi dakako o tome hoćemo li kao društvo prihvatiti takvu promjenu ili ćemo se zadovoljiti time da nam napredne tehnologije ostanu pomoćni alati s većom ili manjom mjerom. U ovom je trenutku jasno da postoji visok stupanj opreza prema tim novinama u mnogim dijelovima svijeta, no ponegdje se, kao u Kini, koriste i alati i funkcije koje nisu u skladu s vrijednosnim sustavom koji dominira u Europi. Spomenuti oprez posljedica je tehnoloških i pravno-etičkih ograničenja pa je prilikom uvođenja novih tehnologija u pravnu struku nužno ih dizajnirati i izraditi u interdisciplinarnim timovima uz poštivanje unaprijed svih načela i propisa određenog pravnog sustava.

Ključne riječi: *Pravo. – Tehnologija. – Legal tech. – Lanac blokova. – Umjetna inteligencija.*

1. UVOD

Pravo i tehnologija oduvijek imaju vrlo intenzivan međudodnos. Tehnološki napredak redovito postavlja nove izazove pred pravni sustav, dok pravo utječe na način na koji se tehnologija razvija i primjenjuje. To se ogleda u raznim područjima, kao što su intelektualno vlasništvo, zaštita osobnih podataka, elektronička trgovina, kažnjiva djela i dr. Tehnologija također utječe na razvoj pravne struke. U tom kontekstu razvija se pojam „pravna tehnologija“ (engl. *legal technology*, ili kraće, *legal tech*) koji predstavlja kombinaciju dva pojma, i to „pravne usluge“ i „tehnologije“. ¹ U široj uporabi je od oko 2010. godine, potekavši od osnivača i suradnika u trgovačkim društvima koja su bila usmjerena razvoju već tada rastućih usluga informacijske i komunikacijske tehnologije (IKT). ² Budući da ne postoji jedinstvena definicija pojma

1 See Hartung, Markus, Bues, Micha-Manuel i Halbleib, Gernot (2018), *Legal Tech: How Technology is Changing the Legal World: A Practitioner's Guide*, Munich: CH Beck.

2 Mania, Karolina, *Legal Technology: Assessment of the Legal Tech Industry's Potential*, *Journal of the Knowledge Economy* (2023) 14: 597.

„pravna tehnologija“, za potrebe ovog rada taj pojam podrazumijeva djelatnost ili obavljanje pravne struke potpomognuto tehnologijom. To uključuje razne podvrste pravne struke, kao i razne podvrste tehnologije.

Procjena je da će do 2027. godine pravna tehnologija doseći globalnu vrijednost od 50 milijardi US\$, poglavito zbog razvoja alata umjetne inteligencije (UI) i njihove goleme popularnosti,³ te kao posljedica iskustava iz vremena pandemije uzrokovane bolešću COVID-19.⁴ S obzirom na više-struke mogućnosti koje nudi IKT u području pravne struke, u nastavku su prvo razrađeni trenutno dostupni modaliteti primjene pravne tehnologije u pravnoj struci, dok su potom navedena ograničenja za takvo korištenje koja mogu proizlaziti iz same tehnologije ili propisa. Pritom se postavljaju pitanja optimalnosti pravne tehnologije za pojedine pravne struke te radnje i zadatke unutar tih struka, spremnost pravnika u pojedinim strukama na korištenje pravne tehnologije te spremnost korisnika i klijenata na korištenje pravne tehnologije. Nakon toga slijedi detaljniji osvrt na odabrane vrste tehnologije.

2. OPĆENITO O PRIMJENI PRAVNE TEHNOLOGIJE

2.1. *Mogućnosti*

Kao i za druge struke, brojni izumi i tehnološka poboljšanja otvaraju nove mogućnosti za napredak pravne struke, istodobno otvarajući nova pitanja i donoseći nove izazove, koji se zbog posebnosti pravne struke moraju regulirati s posebnim naglaskom na svrhe koje pravne struke ispunjavaju u suvremenom demokratskom društvu. Uobičajeno se navodi da pravna tehnologija može biti dio pravnih usluga koje pružaju odvjetnici, državni odvjetnici ili javni bilježnici, kao i donošenja odluka u raznim pravnim postupcima pred sudovima, javnim bilježnicima, upravnim tijelima, arbitražama, posebno ustrojenim organizacijama za izvansudsko rješavanje sporova i drugim nadležnim tijelima. Pravna tehnologija također može biti namijenjena izravno korisnicima pravnih usluga pri čemu može više ili manje uspješno olakšavati ili čak zamjenjivati neke od tih usluga. U stvarnosti, pa tako i u znanstvenim raspravama, nerijetko se zanemaruje uloga pravne tehnologije u postupcima donošenja propisa, a ne samo njihove primjene. Stoga je važno napomenuti i da pravna tehnologija ima svoje mjesto i u zakonodavnim postupcima i općenito postupcima usvajanja propisa.

Digitalna transformacija pravne struke kroz pravnu tehnologiju odnosi se na primjenu tehnoloških inovacija, posebice IKT, radi unaprijeđena kvalitete

3 Gartner Predicts the Global Legal Technology Market Will Reach \$50 Billion by 2027 as a Result of GenAI, Stamford, Conn., (April 25, 2024), <https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2024-04-25-gartner-predicts-global-legal-technology-market-will-reach-50-billion-by-2027-as-a-result-of-genai#:~:text=Gartner%20Predicts%20the%20Global%20Legal,as%20a%20Result%20of%20GenAI>

4 Freeman Engstrom, David (2023), Introduction: Civil Justice at the Crossroads, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 1.

rada pravne struke, pružanja učinkovitijih pravnih rješenja, optimiziranja različitih postupaka i omogućavanja lakšeg pristupa pravnim uslugama i pravnoj zaštiti. Implementacijom tehnoloških rješenja u procese koji su sastavni dio raznih pravnih profesija, mijenja se način pružanja pravnih usluga (poput odvjetničkih i javnobilježničkih), upravljanja pravnim poslovima u različitim segmentima pravosuđa i javnog sektora općenito, ali i privatnog sektora u segmentu u kojem sudjeluje pravna struka. Osim što postoji potencijal za poboljšanje komunikacije i suradnje između pravosudnih institucija, pripadnika pravnih profesija te njihovih stranaka, velike se mogućnosti otvaraju u vidu potpore pravnoj struci u njezinu pravnom poslu. Odvjetnik, državni odvjetnik, javni bilježnik ili pravnik u gospodarstvu mogao bi koristiti alat pravne tehnologije prilikom sastavljanja pravnog teksta (ugovora, podneska, pravnog mišljenja itd.) pri čemu bi mu takav alat mogao ponuditi rezultate istraživanja određene baze podataka, ukazati na neku nepravilnost ili odstupanje ili predložiti neko rješenje. Pritom bi odnosni pripadnik pravne struke više ili manje oslonjen na navedene oblike pomoći, donosio konačnu odluku o tome kako će postupiti.⁵ Slično je moguće zamisliti i u pravnim predmetima pred sudovima i drugim nadležnim tijelima, kao i u tijelima čiji je zadatak izrada nacрта propisa.

Povrh toga, predmetom zanimanja znanstvenih i stručnih rasprava su i tehnološka rješenja koja bi zamijenila određenu pravnu struku u cijelosti ili dijelu. Odvjetnička usluga mogla bi biti zamijenjena na način da alat pravne tehnologije sastavi ugovor na temelju podataka koje su pružile ugovorne strane ili pruži savjet na koji način potrošač može zaštititi svoje pravo u potrošačkom ugovoru uključujući i sastavi tužbu ili drugi pravni podnesak. Kao nadomjestak za rad suca, alat pravne tehnologije povlačio bi podatke iz spisa i drugih izvora, obrađivao ih, utvrđivao činjenično stanje, identificirao pravna pitanja i primjenjivi pravni propis te donosio odluku. Navedene opcije nisu uvijek dobro prihvaćene od pripadnika pravne struke, a katkad nije ni dopušteno s obzirom na

5 U tom smislu je odlučio i Vrhovni sud Austrije u kaznenom predmetu (OGH, 27.06.2023 – 4Ob77/23m) u kojem je prvooptuženi nudio softverske alate opremljene UI koji omogućuju pokretanje postupka naplate duga bez odvjetnika ili postavljanje pravnih pitanja i generiranje preporuka za djelovanje odvjetnicima. U podnesku je odvjetnička komora, između ostalog, tvrdila da su pravno zastupanje i pravni savjeti rezervirani samo za odvjetnike i da je nespojivo s neovisnošću odvjetnika i zabranom nadripisarstva savjetovanje odvjetnika ili davanje preporuke odvjetniku za postupanje. Sud je zauzeo stav da se budući da se poslovnog modela ili ugovornih dokumenata ne može zaključiti da je odvjetnik bio vezan razmatranjima, materijalima, rezultatima istraživanja ili ponuđenim preporukama za djelovanje od strane optuženika – bilo tradicionalno, „mehanički“ ili korištenjem UI – da je odvjetnik i dalje ostao pod propisanom dužnosti da zastupa svog klijenta i njegova prava s revnošću, lojalnošću i savjesnosti u skladu sa svojim mandatom, svojom savješću i zakonom. Sud je naveo i da nije jasno iz čega tužitelj želi izvesti zaključak da odvjetnik ne smije tražiti niti prihvatiti vanjski ili neodvjetnički savjet. Također je iznio stav da je neshvatljivo kako i zašto bi neovisno i odgovorno djelovanje odvjetnika moglo biti narušeno podacima koje mu dostavljaju okrivljenici kroz svoj softwara. Budući da takvi navodi nisu bili ni iznijeti a niti je bilo takvih utvrđenja Sud nije adresirao pitanje automatskog generiranja pravnog teksta u ime odvjetnika a za upotrebu pred domaćim ili stranim tijelima, što bi vjerojatno bilo označeno kao nezakonito zbog odgovornosti koju ima odvjetnik prema svom poslu. Sud je, dakle, smatrao da he opravdano poslovnu praksu tuženika smatrati kompatibilnom s mjerodavnim profesionalnim propisima u pogledu stvaranja istraživanja za odvjetnike u njegovom sustavu.

pravnu regulaciju. U tom smislu valja istaknuti da je tehnologija općenito, pa tako i IKT, „multistabilna“ čime se želi naglasiti da se njezino područje primjene i njezin smisao i svrha u ljudskom društvu oblikuju kroz određeno vrijeme i određene vidove njezina korištenja, a nisu zadani samom tehnologijom.⁶ Stoga je upravo odgovornost svih u društvu, uključujući i društvene, humanističke i prirodne znanosti, da postignu zajedničko stajalište o budućnosti primjene neke tehnologije. U tom cilju, rasprava u društvu treba iznjedriti određena usuglašene etičke vrijednosti, pravna načela i propise i tehničke standarde kako bi osiguralo smisleni, koristan i siguran razboj tehnologije.

2.2. Ograničenja

Nakon kratkog opisa mogućnosti koje otvara tehnologija u pravnoj struci, potrebno je osvrnuti se i na ograničenja tih mogućnosti. Ona mogu proizlaziti iz same tehnologije ovisno o njezinu stupnju razvoja, kao i iz propisa koji katkad ograničavaju određenu primjenu, možebitno u ovisnosti ili neovisno o stupnju njezina razvoja. Opća tehnološka ograničenja najčešće proizlaze iz stupnja razvoja tehnologije. S jedne strane, alati za stvaranje, obradu i pohranu tekstualnih datoteka uistinu su visoko razvijeni pa ih pravnici svih struka svakodnevno koriste. S druge strane, alati UI za obradu pravnih tekstova i drugih podataka radi samostalnog sastavljanja ugovora relativno su novi i još uvijek nedovoljno pouzdani, barem kada je riječ o sofisticiranijim ili složenijim ugovorima, pa ih odvjetnici i pravnici u trgovačkim društvima, ako se na to odluče, koriste s oprezom kao pomoćni alat pri pregledu teksta ugovora koji sastavljaju ili pregledavaju, ili pretraživanju baze ranijih ugovora. Iako im može bitno skratiti vrijeme koje posvete radu na određenom ugovoru, alat UI te vrste koji je danas dostupan na tržištu još uvijek je u relativno ranoj fazi razvoja i primjene. I neke druge funkcije, za koje je namijenjen određeni suvremeni alat UI, jednostavno su nedovoljno razvijene da bi bile u upotrebi u stvarnom životu i radu. Na primjer, programi koji testiraju tehnologiju prepoznavanja lica i emocija za provjeru vjerodostojnosti svjedočenja nesigurni su i tehnološki neizvedivi u današnje vrijeme.⁷ S obzirom na navedeno, golemi izazovi danas odnose se na precjenjivanje učinkovitosti i upotrebljivosti najnovijih tehnologija kao što su sustavi UI, te sklonosti pretjeranog oslanjanja na sve složenije alate UI kao i promjenama u ponašanju s uvođenjem sveobuhvatnijih alata.⁸

Osim općih tehnoloških ograničenja takav alat može biti opterećen i posebnim ograničenjima koja se odnose na konkretni sustav UI. Kvaliteta rada toga sustava, naime, ovisi o kvaliteti algoritma, podataka za učenje, metode podučavanja, broja parametara, evaluacijske metrike, načina korištenja i nadogradnje. Na svakom navedenom koraku moguće je postići višu ili nižu

6 Ihde, Don (2012), *Experimental Phenomenologies: multistabilities*, SUNY Press.

7 Wang, Zhuhao, China's E-Justice Revolution, *Judicature* (2021) 105/1: 36–47, <https://judicature.duke.edu/articles/chinas-e-justice-revolution/>

8 Wang, Nyu i Yuan Tian, Michael, "Intelligent Justice": human-centered considerations in China's legal AI transformation, *AI and Ethics* (2023) 3: 351.

kvalitetu konačnog proizvoda pravne tehnologije što za posljedicu ima i njezinu učinkovitost i pouzdanost u praktičnoj primjeni.

Čini se da je pravna tehnologija nije uvijek jednakomjerno pronalazila put do svoje afirmacije u pravnoj struci. Primjetno je da prije privukla druge struke negoli pravnu struku općenito te da je među potonjima prije privukla pravnike u gospodarstvu te odvjetnike negoli suce, državne odvjetnike i službenike u nadležnim tijelima.⁹ Poslovni subjekti lakše se prilagođavaju te brže uvode strojeve i automatizaciju u procese i odlučivanje, prihvaćajući moguće greške i posljedične štete kao dio poslovnog rizika. Tehnološkim stručnjacima čudno je što pravnici i dalje žele toliko vremena trošiti na svoje rutinske i ponavljajuće poslove koji su bazirani na obrascima i raditi pune sate kao i ranije, a neskloni su prihvatiti napredne oblike strojne obrade koja bi te radnje učinila učinkovitijima. Pravnici su, s druge strane, uvjerenja da je manje tehnološki i više ljudski rad nužan zbog razloga poput osobnog odnosa s klijentima, digniteta struke te pravnog usklađenja s obzirom na reguliranost odvjetničke, javnobilježničke i drugih pravnih profesija, odgovornosti za pogrešan savjet i mišljenje, propisa o sudovima itd.

Vidljiva je i geografska razlika, jer su pravne struke u Europi manje spremne prihvatiti pravnu tehnologiju negoli u ostalim dijelovima svijeta što je dijelom moguće pripisati i razlici između sustava *common lawa* i kontinentalnoeuropskih sustava.¹⁰ Iako je moguće da u tom smislu postoji veća nesklonost promjenama, uključujući i primjenu novih tehnologija, u određenim pravnim profesijama i određenim pravnim sustavima, čini se da je to uvjetovano i činjenicom da je kod takvih promjena u sudstvu i državnoj upravi u određenim pravnim sustavima potrebna složenija izmjena propisa i sustavniji pristup pri uvođenju novih tehničkih rješenja jer ona mogu značajnije narušiti prava stranaka i općenito korisnika tih usluga.¹¹ Primjerice, digitalizacija i naizgled jednostavniji radnji, kao što su komunikacija suda sa strankama i drugim dionicima u postupku, kao i vođenje i pohrana sudskih spisa, može uvelike utjecati na prava stranaka, poput pravila koja utjelovljuju načelo *audiatur et altera pars* ili pravo na uvid u spis. Istraživanja upozoravaju da bi tehnološko zaostajanje sudova i nadležnih tijela umanjilo učinkovitost rada

9 Yoon, Albert H., *The Post-Modern Lawyer: Technology and the Democratization of Legal Representation*, *University of Toronto Law Journal* (2018) 66/4: 456–471.

10 Istraživanje učestalosti korištenja izraza *legal technology* i *legal tech* pokazuje višu zastupljenost u državama *common lawa* u odnosu na ostale (Vidi, Mania, Karolina, *Legal Technology: Assessment of the Legal Tech Industry's Potential*, *Journal of the Knowledge Economy* (2023) 14: 911), što se može objasniti korištenjem engleskog jezika, ali i zbog većom sklonosti novim tehnologijama u tim državama.

11 Izuzetak su moguće činile situacije koje su bile izazvane izvanrednim okolnostima, kao što je bila pandemija izazvana početkom ovog desetljeća, kada su se sudovi okrenuli korištenju IKT-a radi održavanja ročišta i sl. pri čemu su hrvatski sudovi samostalno odlučivali o tome koju će uslugu koristiti za tu svrhu jer nje postojala nacionalna organizacija toga dijela sudskih radnji. Kunda, Ivana, Mihelčić, Gabrijela i Kunštek, Eduard, *National Report for Croatia: On Electronic Evidence and Videoconferencing*, EU Justice projekt „Digital communication and safeguarding the parties' rights: challenges for European civil procedure (DIGI-GUARD)“ (April 2023).

sudova u odnosu na odvjetničku struku koja bi iz toga mogla izvući određene prednosti.¹² Nije nebitna ni okolnost da Europa nije središte razvoja pravne tehnologije, već su to kao i u slučaju IKT općenito, SAD i Kina. Stoga je razumno da je tehnologija koja se razvija dizajnirana prvenstveno za pravni sustav u sklopu kojeg nastaje te je njezin „uvoz“ u druge pravne sustave katkad nedopušten ili u najboljem slučaju neprikladan.

Od presudne važnosti za prihvaćanje i integriranje neke pravne tehnologije u rad pravnika su i pravna i etička ograničenja koja su propisana u pogledu pojedinih pravnih struka. Općenito su pravne struke strogo regulirane prisilnim odredbama pa se postavlja pitanje koliko je uopće moguće nova tehnološka rješenja ugraditi u rad tih struka, iako bi s praktične strane možda mogla biti korisna.¹³ Kao primjeri se uz propise o tehnologiji, mogu spomenuti konvencijsko i ustavno pravo (npr. pravo na pravično suđenje), zakonske odredbe o sudovima (npr. sastav, način postupanja, službena tajna, obrazloženost odluka) te sucima (npr. nepristranost, zabrana korištenja njihovih osobnih podataka radi utvrđivanja obrazaca u odlučivanju), javnim bilježnicima (npr. uloga od javnog povjerenja), odvjetnicima (npr. zaštita osobnih podataka, odvjetnička tajna) te državnim odvjetnicima. Iako neke repetitivne pravne radnje mogu biti prikladne za obradu pomoću alata pravne tehnologije koji su na raspolaganju izravno građanima i drugim subjektima koji trebaju pravnu uslugu, glavnina pravnih pitanja i sporova ne bi mogla biti rješavana autonomnom pravnom tehnologijom jer su ta pitanja i sporovi isključivo povjereni pripadnicima određene pravne struke – ljudima.¹⁴

Posebna je pozornost danas posvećena alatima UI o čemu svjedoči i upravo objavljeni Akt o UI,¹⁵ koji je Europska unija donijela kako bi horizon-

12 Yoon, Albert H., *Technological Challenges Facing the Judiciary*, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 349–367.

13 U odnosu na tu dilemu u sklopu razvoja pravne struke i implementacije pravne tehnologije u SAD vidjeti, Barton, Benjamin H. i Bibas, Stephanos (2017), *Rebooting Justice: More Technology, Fewer Lawyers, and the Future of Law*, Encounter Books; Barton, Benjamin H. (2015), *Glass Half Full: The Decline and Rebirth of the Legal Profession*, OUP. Primjer ograničenja na koji nailaze razni poslovni modeli koji se oslanjaju na posredničke platforme je i u predmetu koji se nedavno našao pred Saveznim vrhovnim sudom Njemačke i u kojem je taj Sud odlučio da je protivno zakonu naplaćivati proviziju odvjetniku za uslugu internetske platforme za povezivanje s klijentima (BGH, 18.04.2024 – IX ZR 89/23).

14 Armour, John i Sako, Mari, *AI-Enabled Business Models in Legal Services: From Traditional Law Firms to Next-Generation Law Companies?* *Journal of Professions and Organization* (2020) 7: 27–46; Parnham, Richard, Sako, Mari i Armour, John (2021), *AI-Assisted Lawtech: Its Impact On Law Firms*, University of Oxford, https://www.law.ox.ac.uk/sites/default/files/migrated/ai_final1097.pdf; Armour, John, Parnham, Robert i Sako, Mari, *Augmented Lawyering*, *University of Illinois Law Review* (2022): 71–138.

15 Uredba (EU) 2024/1689 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. lipnja 2024. o utvrđivanju usklađenih pravila o umjetnoj inteligenciji i o izmjeni uredaba (EZ) br. 300/2008, (EU) br. 167/2013, (EU) br. 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 i (EU) 2019/2144 te direktiva 2014/90/EU, (EU) 2016/797 i (EU) 2020/1828 (Akt o umjetnoj inteligenciji), SL L 2024/1689, 12.7.2024.

talno uredila sigurnosne aspekte ove rastuće tehnologije. Na drugom mjestu već je detaljno objašnjen na riziku zasnovan princip uređenja UI i njegove reperkusije po pravnu tehnologiju.¹⁶ Ukazuje se na to da će neki sustavi UI koji čine pravnu tehnologiju biti obuhvaćeni zabranom (npr. UI sustavi namijenjeni za procjenu ili predviđanje rizika da će fizička osoba počinuti kazneno djelo ili kategorizaciju biometrijskih podataka u sklopu kaznenog progona), dok se drugi biti visokorizični (npr. UI sustavi namijenjeni za upotrebu od strane tijela kaznenog progona ili od strane pravosudnih tijela ili u njihovo ime za pomoć pravosudnom tijelu u istraživanju i tumačenju činjenica i prava te primjeni prava na konkretan skup činjenica ili za upotrebu na sličan način u alternativnom rješavanju sporova). Visokorizični sustavi podliježu strogim provjerama sukladnosti pri stavljanju na tržište odnosno korištenju. Za te sustave UI se uspostavlja, primjenjuje i održava sustav upravljanja rizikom te se o njemu vodi dokumentacija te oni moraju biti dizajnirani i razvijani da je njihov rad dovoljno transparentan kako bi se subjektima koji uvode sustav omogućilo da tumače izlazne podatke sustava i primjereno ih upotrebljavaju te da ih fizičke osobe mogu djelotvorno nadzirati tijekom njihove upotrebe. Nužno je da ti sustavi UI imaju i održe odgovarajuću razinu točnosti, otpornosti i kibernetičke sigurnosti. Prije uvođenja, vrši se procjena učinka sustava UI na temeljna prava. Dobavljači visokorizičnih sustava UI su dužni uspostaviti sustav praćenja nakon stavljanja na tržište i izrađivati dokumentaciju o praćenju, kao i razmjenjivati informacije. Obveza transparentnosti obuhvaća određene sustave ograničenog rizika, kao što su oni za izravnu interakciju s fizičkim osobama ili sustavi UI koji generiraju sintetički sadržaj. Govoreći o transparentnosti, u znanosti je zauzet stav da ona nije nužno stavljanje apsolutno svih informacija na raspolaganje, već onih koje omogućuju učinkovito upravljanje i odgovornost sustava. Uz obvezu transparentnosti, potrebno je poštovati i obvezu objašnjenja funkcioniranja sustava odnosno kauzalnosti u rješavanju zadataka i dolasku do određenog rezultata.¹⁷ Posebne su obveze predviđene za dobavljače modela opće namjene UI, a dodatno strože ako ti modeli koji nose sistemski rizik.

3. PRIMJENA POJEDINIH VRSTA PRAVNE TEHNOLOGIJE

Pravna tehnologija obuhvaća razna tehnološka rješenja, posebice iz područja IKT, za potrebe različitih pravnih radnji u okviru raznih pravnih struka. Ovdje se navode samo određeni primjeri poput računalnih programa i sustava, lanca blokova te umjetne inteligencije.

16 Kunda, Ivana (2024), Jesu li granične digitalne tehnologije prerasle granice međunarodnog privatnog prava?, u: Barbić, Jakša (ur.), *Međunarodno privatno pravo i globalni trendovi*, HAZU, 53–78.

17 Diakopoulos, Nicholas (2020), Accountability, Transparency, and Algorithms, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 204–205 i 212.

3.1. Računalni program i sustav (koji nije temeljen na UI)

Računalni program, kao skup naredbi prema kojima računalo obavlja određenu radnju, i sustav takvih programa mogu olakšati i ubrzati različite aktivnosti unutar pravne struke. Ovdje je riječ o takvim programima koji se ne kvalificiraju kao UI, iako je vidljivo da su mnogi koji su nudili ove usluge prije eksplozije UI sada u svoju ponudu uvrstili i taj alat).¹⁸ Namijenjeni su kao pomoć pripadnicima struke, a te njezinom zaobilazjenju. Mogu biti vrlo različitih karakteristika. Neki od njih su neke već odavno ustaljeni te se periodički osuvremenjuju, dok su drugi novijeg datuma. Neki su opće primjene, dok su drugi osmišljeni posebno za upotrebu u pravničkom kontekstu. Neki su izravno regulirani propisima, dok su drugi i dalje regulirani samo posredno kroz propise koji se odnose na predmetne pravne radnje općenito. Na takvim programima i sustavima temelje se, primjerice, izrada pravnih akata u elektroničkom obliku, potpisivanje elektroničkim potpisom, komunikacija sa strankama ili drugim dionicima pravnih odnosa ili pravnih predmeta, vođenje spisa pravnog predmeta, dodjela na rješavanje pravnog predmeta sucima ili drugim osobama unutar nadležnih tijela, pretraživanje pravnih tekstova itd. Pritom sve navedene radne obavlja čovjek uz pomoć alata pravne tehnologije. U nastavku se opisuju dva javno dostupna alata: jedan namijenjen prvenstveno pripadnicima pravnih struka i drugi vjerojatno zanimljiviji laicima, iako nema prepreke da ga koriste i pripadnici pravnih struka.

Postoji čitav niza alata koji su uvriježeni u primjeni. Jedna od važnih kategorija su i pravne baze zakonodavstva i sudske prakse i drugih pravnih tekstova koje su nastale slijedom digitalizacije propisa i njihove javne objave na internetu. Takve baze podataka mogu biti javne¹⁹ i privatne,²⁰ naplatne i nenaplatne, a nude pretragu pravnih propisa, prakse i drugih tekstova, njihovo međusobno povezivanje, pročišćene tekstove pravnih propisa, znanstvena i stručna pojašnjenja i komentare i dr. Veći broj privatnih (i učestalo naplatnih) takvih baza podataka u nekom pravnom sustavu uglavnom nadomješta manji intenzitet ili kvalitetu usluga javnih takvih baza.

Drugi alat pravne tehnologije koji je također prisutan u ponudi je alat samostalne izrade pravnih tekstova pomoću unaprijed sastavljenih obrazaca s više ili manje mogućnosti za njihovu prilagodbu konkretnim situacijama. Takav alat može biti jednostavniji ili složeniji, s više i manje mogućnosti te naplatan ili nenaplatan.²¹ Jedan od novijih i uspješnijih, te za sad nenaplatnih, takvih alata u Hrvatskoj je Pravomat.hr i se predstavlja kao „računalni alat za samostalnu, jednostavnu i brzu izradu ugovora i drugih pravnih dokumenata s pomoću prilagodljivih digitalnih predložaka, odnosno samoposluž-

18 Primjeri su: <https://juro.com>, <https://www.concord.app>, <https://zakon.hr>.

19 Primjeri su: <https://eur-lex.europa.eu>, <https://curia.europa.eu>, <https://legislationline.org>, <https://narodne-novine.nn.hr>, <https://www.fedlex.admin.ch>, <https://www.recht.bund.de>, <https://www.gazzettaufficiale.it/>, <https://www.legifrance.gouv.fr>.

20 Primjeri su: <https://legal.thomsonreuters.com>, <https://www.iusinfo.hr/>, <https://www.tax-fin-lex.si/>, <https://beck-online.beck.de>.

21 Primjeri su: <https://legaldesk.com>, <https://www.concord.app>, <https://signaturely.com>, <https://www.jotform.com>, <https://www.juristaitab.ee>.

na platforma za informiranje i educiranje korisnika o pravnim i poslovnim pitanjima²². Nudi obrasce nekoliko vrsta ugovora i drugih pravnih tekstova koji se popunjavaju unosom podataka, izborom između ponuđenih opcija te se na kraju generira gotov dokument koji se može preuzeti, poslati drugoj osobi radi potpisivanja, a ostaje pohranjen na računu korisnika radi moguće daljnje uporabe u istom ili promijenjenom obliku. Postoji i opcija rada u uređivaču, pri čemu je tekst moguće posve slobodno urediti, bez obveze zadržavanja sadržaja iz obrasca. Ovaj alat pravne tehnologije ne bazira se na UI, ali integrira javno dostupni i nenaplatni alat UI za provjeru pravopisne točnosti teksta na hrvatskom jeziku.²³

3.2. Lanac blokova

Lanac blokova (*blockchain*) je distribuirana elektronička baza podataka odnosno knjiga zapisa koja se dijeli između čvorova računalne mreže omogućujući decentralizirano evidentiranje promjena na svim čvorovima odnosno računalima u mreži. Budući da ne postoji središnje mjerodavno tijelo koje bi osiguralo vjerodostojnost pohranjenih podataka, ona se osigurava na način da se isti zapis evidentira na više računala neovisno. Dok ključni razvojni programeri osmišljavaju i izrađuju čitav sustav, rudari na svakom o čvorova potvrđuju pojedinu promjenu. Iako je početno bila povezana s prijenosom kriptovaluta, tehnologija lanca blokova proširila se na druga područja među kojima su i pravni odnosi. Učestalo se u tom smislu spominju pametni ugovori (*smart contracts*). Sam naziv može dovesti u zabludu o tome da je riječ o ugovoru u pravnom smislu, što nije. Naime, pametni ugovori su računalni programi pohranjeni na lancu blokova, koji omogućuju automatizirano izvršenje određene radnje nakon ispunjenja nekog uvjeta ili proteka roka. Pravni status pametnih ugovor pokazalo se kao vrlo složeno pitanje. Za razumijevanje tog odnosa potrebno je na samom početku krenuti od postavke da kod nije ugovor, pa tako ni pametni ugovor nije pravno obvezujući ako ne postoji pravni propis prema kojem postoji pravna obveza. Izazovi nastaju uslijed nepromjenjive prirode zapisa u lancu blokova, što može biti u sukobu s potrebom da se intervenira u automatizirano izvršenje zbog razloga poput ugovornog nedostatka, promjene okolnosti ili jednostavno potrebe za rješavanjem sporova. Javna priroda mreža lanca blokova također može biti problematična za ugovore koji iziskuju čuvanje tajne ili osobnih podataka.²⁴

Primjena lanca blokova posebno se analizira kod nekih pravnih područja, kao što su ostvarivanje prava glasa, registracija prava poput prava intelektualnog vlasništva i stvarnih prava, postupanje u upravnim postupcima, prava iz prometa robe). Notoran je primjer estonske upotrebe lanca blokova u državnoj upravi i pravosuđu počevši od 2007. godine. Kao prva država u

22 <https://pravomat.hr/>.

23 Taj alat pod nazivom Hašek razvio je i stavio na korištenje javnosti Fakultet elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu na adresi <https://ispravi.me>.

24 Ferreira, Agata (2024), *Smart Contracts and the Law*, u: Pereira Coutinho, Francisco, Lucas Pires, Martinho i Correia Barradas, Bernardo (ur.), *Blockchain and the Law*, Springer, 125–143. Vidi i Corrales, Marcelo, Fenwick, Mark i Haapio, Helena (ur.), *Legal Tech, Smart Contracts and Blockchain*, Springer, 2019.

svijetu koja je tu tehnologiju počela koristiti u javnom sektoru na nacionalnoj razini, osmislila je modele koji ne isključuje potpuno sudjelovanje osoba pravnih struka u pravnim postupcima, već su ti oni automatizirani pomoću lanca blokova samo u dijelu u kojem ne ugrožavaju prava zajamčena propisima.²⁵ Takve prakse sada su, doduše u manjoj mjeri, raširene i među drugim državama i uključuju javne registre, mirovinske fondove itd. EUIPO je prvi među institucijama Europske unije pokrenuo prvu platformu temeljenu na lancu blokova kojom je u sustave pretraživanja TMview i DesignView, inkorporirao tu tehnologiju kako bi rezultati pretrage o žigovima i industrijskim dizajnima bili brzo osvježeni i pouzdani.²⁶

Kao što je razvidno, odluka o primjeni i sam način primjene lanca blokova u nekom pravnom sustavu kao djelomična ili potpuna zamjena za ljudsko odlučivanje, rezultat je politike odluke koja treba biti donesena imajući u vidu različite pravne i etičke standarde u nekoj državi.²⁷ Iako neke države i osobe iskorištavaju prednosti tehnologije lanaca blokova, rezultati istraživanja moguće primjene ukazuju na to da oslanjanje stranaka samo na ovu tehnologiju bez sudjelovanja pravne struke, spojeno s visokim rizicima od pogrešaka. Moguće je navesti nekoliko primjera iz recentnih istraživanja. U sklopu mogućnosti uporabe lanca blokova u upravljanju trgovačkim društvima, postavljaju se brojna pitanja odgovornosti za sam dizajn sustava i ulogu ključnog razvojnog programera odnosno pojedinih nadležnih tijela ili osoba unutar samog društva. Uočava se da je tehnološki optimizam u pogledu zamjene ljudskih mehanizama kontrole posve automatiziranim sredstvima kao što je lanac blokova neutemeljen jer slabost prema hakerskim napadima otkriva da je mogućnost naknadnog oporavka vrlo ograničena i pretjerano ovisna o tehnologiji i onima koju ju dizajniraju.²⁸ Lanac blokova u tehnološkom smislu omogućava i potpunu automatizaciju postupka od sklapanja ugovora do upisa u zemljišni registar. U praksi je to uglavnom djelomično provedeno pa su određene radnje ostavljene na odluku ovlaštene osobe, kao što je to učinila Estonija. Nakon pomne analize primjenjivosti tehnologije lanca blokova na digitalizaciju zemljišnih knjiga uočeno je da, iako postoje prednosti u smislu pojednostavljenja i smanjenja troškova sklapanja ugovora i prijenosa prava vlasništva na nekretnini, ubrzanja upisa u zemljišnu knjigu, jačanja transparentnosti javnih podataka, nisu zanemarivi ni nedostaci. Ta je tehnologija neprimjenjiva ako podaci nisu potpuni i točni, te ako sudionici u tim transakcijama nisu dostatno informacijski i računalno pismeni.²⁹

25 Blockchain – security control for government registers, <https://e-estonia.com/blockchain-security-control-for-government-registers/>

26 EUIPO connects to TMview and DesignView through blockchain, <https://euipo.europa.eu/ohimportal/en/-/news/euipo-connects-to-tmview-and-designview-through-blockchain>

27 Goldenfein, Jake i Leiter, Andrea, Legal Engineering on the Blockchain: ‘Smart Contracts’ as Legal Conduct, *Law Critique* (2018) 29:141–149.

28 Čulinović-Herc, Edita, Zloupotreba blockchain tehnologije i utjecaj na trgovačka društva, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (2022) 43/3: 697–716.

29 Dešić, Josip i Lenac, Kristijan, Je li blockchain tehnologija budućnost digitalizacije zemljišnih knjiga?, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (2020) 41/2: 609–630.

3.3. Umjetna inteligencija

S porastom dostupnosti temeljnih modela UI, alati pravne tehnologije temeljeni na UI svakodnevno se pojavljuju u sve većem broju, bilo da su pridodani postojećim uslugama pravne tehnologije ili se nude kao posve novi. Umjetna inteligencija cilja kroz tehnologiju simulirati ljudski način razmišljanja. Za razliku od klasičnog programiranja kod kojeg čovjek postavlja točne naredbe koje računalo izvršava, u strojnom učenju kao najuobičajenijem vidu današnje statističke UI,³⁰ sustav UI u koji su unijeti podaci, pomoću algoritma samostalno otkriva uzorke, pravila ili zakonitosti unutar tih podataka kako bi donosio odluke ili obavljao druge zadatke za koje je predviđen. S obzirom na statističku metodu, generativni modeli UI uče predviđati, primjerice, sljedeće u nizu ili nedostajuće riječi odnosno piksele. Iako generativna UI može isporučiti rezultate koji su nalik onima što bi ih stvorio čovjek, ne posjeduje kognitivne sposobnosti poput razumijevanja konteksta ili sposobnosti rješavanja problema. Stoga, ako im se u rješavanje da složeniji zadatak ili ako je riječ o suptilnim razlikama između zadataka ili mogućih rješenja, ovi temeljni modeli UI često naprave grešku.

Bez obzir na trenutna ograničenja, općenito uzevši mogućnosti za korištenje UI u pravnoj struci su brojne. One uključuju: transkripcija ročišta radi brze izrade zapisnika, anonimizacija sudskih odluka radi objave, pretraživanje pravnih tekstova i pravnih baza podataka prema raznim kriterijima, sažimanje pravnih tekstova (ugovora, izjava, tužbi, žalbi, prijava, optužnica, odluka, komentara, knjiga, članaka i dr.), pregled pravnih tekstova i ukazivanje na određene dijelove kao neuobičajene, neusklađene i sl., razgovor sa strankama (usmeni ili pismeni), preporučivanje prava odnosno odredbi, pravne strategije ili postupka koje bi trebalo primijeniti (pravna kvalifikacija, pravni izvori, vrsta pravne zaštite, konkretno pravno sredstvo i dr.), izrada nacрта pravnih tekstova (odluka, ugovora, propisa i dr.), predviđanje ljudskog ponašanja (pri sklapanju ugovora, počinjenju ili ponavljanju kaznenih ili prekršajnih djela, donošenju odluka i dr.), pregovaranje i sklapanje ugovora, zastupanje pred nadležnim tijelima te odlučivanje umjesto pripadnika pravne struke u nekom od segmenata u cijelosti njegovu rada.

U Hrvatskoj je među javno dostupnima zanimljiv primjer pravne usluge Zakon.ai koja se nudi kao dopunska uz raniju pravnu bazu podataka Zakon.hr. Prema Općim uvjetima korištenja stranice zakon.ai,³¹ za njezino funkcioniranje koristi se uvijek najnovija/najjača verziju računalnog programa (UI) dostupna na tržištu, koja se za ovu svrhu posebno doraduje, trenira i testira dok se istodobno kontinuirano razvija i prilagođava baza podataka. Ukazuje se na moguće prekide u pružanju usluge, neizvjesnost zbog eksperimentalne prirode ove tehnologije i potrebu za redovnim ažuriranjima. Također se

30 Za potrebe pravne tehnologije najvažniji su veliki jezični modeli jer je glavnina podataka koja se obrađuje za potrebe pravne struke u tekstualnom obliku.

31 Vid. <https://zakon.ai/member-tos-page/>.

navodi i da je Zakon.ai u beta fazi kao gotov proizvod sa svim značajkama koje su testirane, te da je pušten na korištenje određenom ograničenom broju korisnika radi testiranja sustava u stvarnim uvjetima i većim brojem korisnika na okolnost pouzdanosti, kapaciteta i otpornosti. Nije navedeno o kojoj je to UI riječ, no moguće je da je to temeljni model Open AI ili model sličnih karakteristika i dostupnosti na tržištu. U tom smislu bitno je naglasiti da korištenje takvih temeljnih modela UI može biti povezano s određenim pravima njihova imatelja prema podacima stjecatelja prava njihovog iskorištavanja. Stoga je bitno pri ugovaranju jasno urediti navedeni odnos u pogledu svih važnih pitanja kao bi se izbjeglo nenamjeravano dijeljenje podataka s imateljem modela.

Prilično je glasno odjeknuo i pokušaj automatiziranja postupka prepoznavanja nepoštenih ugovornih odredbi prema kriterijima iz potrošačkog prava Europske unije pod nazivom CLAUDETTE,³² ali nije polučio veći uspjeh. Razlog tome leži u pravnoj prirodi testa nepoštenosti. Iako postoje popisi najčešćih nepoštenih odredbi u potrošačkim ugovorima, test nepoštenosti vezan je uz ocjenu ispunjenja uvjeta *in concreto* pa nepoštenost ugovorne odredbe ne može biti *a priori* određena. Ona ovisi o konkretnim okolnostima koje se ocjenjuju o obzirom na otvorene normativne standarde kao što je to načelo savjesnosti i poštenja te neravnoteža među strankama pravnog odnosa.³³ Stoga, i sami kreatori ovog ukazuju na to da bi on mogao djelomično automatizirati postupak utvrđivanja nepoštenosti ugovorne odredbe.³⁴

Daljnji primjer primjene pravne tehnologije iz država *common lawa* je DoNotPay, temeljen na sustavu UI i u formi *chatbota*. Korisniku je omogućeno na temelju upita dobiti automatizirano sastavljene pravne tekstove, kao što su pravni lijek protiv odluke o kazni za manji prometni prekršaj, zahtjev za naknadu na temelju police osiguranja, prijavu za turističku vizu, pritužbu lokalnom javnom tijelu ili privatnom subjektu, zahtjev za povrat novca kod otkazanog putovanja ili članstva.³⁵ Ipak, ideja da DoNotPay „zastupa“ stranku na ročištu pred sudom u SAD bila je nakon početnih najava, napuštena uslijed upozorenja o nezakonitosti te radnje.³⁶

Primjeri iz Kine su mnogo dalekosežniji, posebice u pravosuđu koje je preopterećeno pa se izlaz traži i kroz jaču upotrebu alata UI. Nacionalni

32 <http://claudette.eui.eu/demo/>. Vidi Lippi, Marco i dr., CLAUDETTE: an automated detector of potentially unfair clauses in online terms of service, *Artificial Intelligence and Law*, (2019) 27: 117–139.

33 Mišćenić, Emilia (2021), Nepoštene ugovorne odredbe, u: Emilia Mišćenić (ur.), *Europsko privatno pravo – posebni dio*, Školska knjiga, 148. i dalje.

34 Micklitz, Hans-W., Pałka, Przemysław i Panagis, Yannis, The Empire Strikes Back: Digital Control of Unfair Terms of Online Services, *Journal of Consumer Policy* (2017) 40: 367–388.

35 DoNotPay, <https://www.donotpay.com>.

36 Cerullo, Megan, AI-powered “robot” lawyer won’t argue in court after jail threats moneywatch (January 26, 2023), <https://www.cbsnews.com/news/robot-lawyer-wont-argue-court-jail-threats-do-not-pay/>

cilj je postići „inteligentizaciju sudova i sustava suđenja i kapaciteta suđenja“ kroz aplikacije UI za prikupljanje dokaza, analizu predmeta te čitanje i analizu pravnih dokumenata.³⁷ U sklopu toga cilja pojedini sudovi upotrebljavaju različite alate. Među njima poznat je Xiao Zhi, digitalni sudski pomoćni alat specijaliziran za potraživanja iz ugovora o zajmu koji radi na temelju UI. Podupire rad suca analizirajući podneske i dokumente u spisuu, sažimajući prijeporna pitanja, ocjenjujući dokaze, izračunavajući iznose naknada i druge dužne iznose, sastavljajući nacрте sudskih odluka.³⁸ Njegova je zadaća bila da pomogne sucu provesti cijeli postupak i donijeti odluku u manje od 30 minuta.³⁹

Navedene vrste radnji kojima alati UI nadomještaju rad odvjetnika ili sudova redovito nisu dopuštene s etičkog i pravnog aspekta. Od početaka razmišljanja o tome, uočava se da bi supstitucija suca-čovjeka sucem-računalom/sucem-robotom predstavljala povredu ljudskog prava na pravično suđenje prema ustavima europskih zemalja i Europskoj konvenciji o ljudskim pravima i temeljenim slobodama.⁴⁰ Iako se postavlja pitanje koliko su istraživanja primjenjiva na druga društva i pravne sustave od onih u kojima su provedena, valja spomenuti da su istraživanja u SAD-u, koja se nadograđuju na saznanja iz područja psihologije pravosudnog sustava, ukazala na to da su građani uglavnom skeptični prema tome da sudske odluke donose alati UI, a ne ljudi, jer iskazuju bojazan da bi alati UI bili nepravični.⁴¹ Može se reći da je spremnost laika za pravnu tehnologiju temeljenu na UI općenito niske razine. Pravna usluga se percipira kao usluga osobe od povjerenja, koja je za to posebno obrazovana i ovlaštena. Pored toga, sudac je je obnašatelj funkcije unutar jedne od tri grana vlasti sa zadatkom da neovisno i nepristrano odlučuje u sporovima o pravima i obvezama, vrednujući dokaze i utvrđujući činjenice te odlučujući na temelju primjenjivih propisa.

Istraživački rezultati temeljeni na analizi alata pravne tehnologije koji su temeljeni na UI i namijenjeni predviđanju ishoda spora te generiranju podnesaka, ukazuju na to da će daljnji razvoj pravne tehnologije moguće dovesti do nejednakosti u pristupu takvim alatima i relevantnim podatcima te u konačnici produbiti nejednakosti koje već postoje u pogledu pristupa kva-

37 Citirano prema Webster, Graham, Creemers, Rogier, Triolo, Paul i Kania, Elsa (2017), Full Translation: China's 'New Generation Artificial Intelligence Development Plan', New America, <https://www.newamerica.org/cybersecurity-initiative/digichina/blog/full-translation-chinas-new-generation-artificial-intelligence-development-plan-2017/>

38 Minhao Chen, Benjamin i Li, Zhiyu, How Will Technology Change the Face of Chinese Justice?, *Columbia Journal of Asian Law* (2020) 34/1: 15.

39 Wang, Nu, "Black Box Justice": Robot Judges and AI-based Judgment Processes in China's Court System, 2020 IEEE International Symposium on Technology and Society (IS-TAS), (2020): 58–65.

40 Završnik, Aleš, Criminal Justice, Artificial Intelligence Systems, and Human Rights, *ERA Forum* (2020) 20: 576–578; Dymitruk, Maria, The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings, *Masaryk University Journal of Law and Technology* (2019) 12/1: 27–44.

41 Minhao Chen, Benjamin, Stremitzer, Alexander i Tobia, Kevin, Having Your Day in Robot Court, *Harvard Journal of Law and Technology* (2022) 36/1: 127–169.

litetnom zastupanju u građanskim postupcima.⁴² Nadalje u pogledu alata UI koji predviđaju ishod pravnih postupaka, u istraživanjima je upozoreno i na njihovu sposobnost da preoblikuju učinke koje pravosudni sustav ima na društvo u cjelini. Naime, neki smatraju da jasniji ishodi sudskih postupaka mogu utjecati na manju sklonost zastupanju marginaliziranih skupina i dodatno umanjiti potencijal pravosuđa za poticanje promjena i modernizaciju u stvaranju i primjeni prava.⁴³ Iako bi općenito veća predvidljivost sudskih rješenja bila korisna svim dionicima nekog pravnog postupka, valjalo bi biti na oprezu da se problem neujednačenosti prakse ne promatra izolirano od ostalih pojavnosti u sudstvu. Naime, upravo bi pogreške koje se ponavljaju mogle zacementirati i pogrešnu sudsku praksu,⁴⁴ ako bi postale dio podataka na kojima se temelje predviđanja i odluke alata pravne tehnologije.

4. ZAKLJUČAK

Pravna struka nužno treba napredovati usporedno s napretkom na svim ostalim područjima, kako bi pružila što bolju uslugu fizičkim i pravnim osobama u različitim kontekstima. Mogućnosti koje pruža IKT kroz klasične računalne programe, lanac blokova te sustave UI trebalo bi detaljno mapirati te procijeniti s obzirom na učinkovitost i rizike. Naime, usprkos navedenim mogućnostima i prednostima u vidu bolje učinkovitosti koje otvara pravna tehnologija za pojedine pravne struke, potrebno je uzeti u obzir i postojeća ograničenja. Ta su ograničenja tehničke i pravno-etičke naravi i oba treba ozbiljno shvaćati već prilikom dizajniranja i izrade određenog alata pravne tehnologije. Očigledno je da kao društvo na ovom civilizacijskom stupnju razvoja odbijamo prihvatiti potpuni tehnologizaciju pravne struke. Stoga je razvidno da pravna tehnologija neće (još) zamijeniti pravnu struku, ali joj može osigurati konkurentsku prednost ako se ispune određeni uvjeti.

Pojedini alat pravne tehnologije treba biti posebno dizajniran i napravljen za određene specifične pravne svrhe, koristeći se pomno selektiranim metodama, postupcima i podacima. U pogledu UI, kao najistaknutije tehnolo-

42 Freeman Engstrom, David i Freeman Engstrom, Nora (2023), *Legal Tech and the Litigation Playing Field*, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 133–154.

43 Alexander, Charlotte S. (2023), *Litigation Outcome Prediction, Access to Justice, and Legal Endogeneity*, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 155–172.

44 Nedavno je Sud EU-a odlučio da je hrvatski institut suca evidentičara koji je reguliran člankom 177. stavkom 2. Sudskog poslovnika, prema kojem se predmet kod drugostupanskog suda smatra dovršenim u trenutku opravka odluke iz referade suca nakon što je predmet vraćen iz službe evidencije koja provjerava usklađenost odluke s ranijom praksom i zauzetim pravnim shvaćanjima Vrhovnog suda i viših sudova, nedopustiva sa stajališta transparentnosti i neovisnosti suda, što uključuje i suca odnosno vijeće koje odlučuje *in concreto*. Sud EU, C-554/21, C-622/21 i C-727/21, *Financijska agencija protiv HANN-INVEST d.o.o., MINERAL-SEKULINE d.o.o. i Udruga KHL Medveščak Zagreb*, 11.7.2024., EU:C:2024:594.

logije danas, dominantno je strojno učenje koje je zasnovano na statističkoj metodi. Pritom je bitno razumjeti da golema kvantiteta podataka ne jamči da će sustav UI biti bolji, već samo njihova kvaliteta.⁴⁵ Pored toga, sustavi UI nastaju kroz procese testiranja i prilagođavanja nakon što su osmišljeni kako bi se rezultati rada tih sustava doveli što bliže idealnima. Izrada pravne tehnologije temeljene na UI iziskuje suradnju pravnika koji razumiju tehnologiju i tehnoloških stručnjaka, te moguće stručnjaka iz drugih disciplina u ovisnosti o tome koji je alat u pitanju. Naime, potrebno je odmah prilikom dizajniranja sustava UI osigurati da je izrađen u skladu sa svim pravnim načelima i propisima te etičkim standardima (*compliance-by-design*)⁴⁶ što je moguće samo ako oni koji za dizajniraju shvaćaju uređenje tehničkih elemenata i alokaciju odgovornosti između pojedinih subjekata. Također je posebno bitno zadržati smisleni ljudski nadzor nad radom sustava UI te u pravnoj tehnologiji također i prostor za ljudske odluke koje su u određenom dijelu neizostavne.⁴⁷ Na kraju, potrebno je imati u vidu da je transparentnost ključna te da je nužno jasno i razumljivo opisati sve relevantne informacije o sustavu UI, njegovom ponašanju i intenciji i svrsi s kojom je dizajniran i izveden. Taj opis može se razlikovati ako je namijenjen krajnjim korisnicima ili poslovnim partnerima, s obzirom na to da je način na koji će sustav koristiti različit, a i prethodne informacije i znanja kojima raspolažu te kategorije korisnika također mogu biti različite. Osim toga, posebno u kontekstu pravne tehnologije, bitno će biti objasniti kauzalnost, tj. način na koji sustav UI funkcionira i dolazi do određenih rezultata.

LITERATURA:

- Alexander, Charlotte S. (2023), *Litigation Outcome Prediction, Access to Justice, and Legal Endogeneity*, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 155–172.
- Armour, John i Sako, Mari, *AI-Enabled Business Models in Legal Services: From Traditional Law Firms to Next-Generation Law Companies?* *Journal of Professions and Organization* (2020) 7: 27–46.
- Armour, John, Parnham, Robert i Sako, Mari, *Augmented Lawyering*, *University of Illinois Law Review* (2022): 71–138.
- Barton, Benjamin H. (2015), *Glass Half Full: The Decline and Rebirth of the Legal Profession*, OUP.

45 Bryson, Joanna J. (2020), *The Artificial Intelligence of the Ethics of Artificial Intelligence*, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 17.

46 Djefal, Christian (2020), *Artificial Intelligence and Public Governance: Normative Guidelines for Artificial Intelligence in Government and Public Administration*, u: Wischmeyer, Thomas i Rademacher, Timo (ur.), *Regulating Artificial Intelligence*, Springer, 228.

47 Spaulding, Norman W. (2020), *Is Human Judgment Necessary?*, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 375–402.

- Barton, Benjamin H. i Bibas, Stephanos (2017), *Rebooting Justice: More Technology, Fewer Lawyers, and the Future of Law*, Encounter Books.
- Bryson, Joanna J. (2020), The Artificial Intelligence of the Ethics of Artificial Intelligence, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 3–25.
- Cerullo, Megan, AI-powered “robot” lawyer won’t argue in court after jail threats moneywatch (January 26, 2023), <https://www.cbsnews.com/news/robot-lawyer-wont-argue-court-jail-threats-do-not-pay/>
- Corrales, Marcelo, Fenwick, Mark i Haapio, Helena (ur.), *Legal Tech, Smart Contracts and Blockchain*, Springer, 2019.
- Čulinović-Herc, Edita, Zluporabe blockchain tehnologije i utjecaj na trgovačka društva, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (2022) 43/3: 697–716.
- Dešić, Josip i Lenac, Kristijan, Je li blockchain tehnologija budućnost digitalizacije zemljišnih knjiga?, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* (2020) 41/2: 609–630.
- Diakopoulos, Nicholas (2020), Accountability, Transparency, and Algorithms, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 197–213.
- Djefal, Christian (2020), Artificial Intelligence and Public Governance: Normative Guidelines for Artificial Intelligence in Government and Public Administration, u: Wischmeyer, Thomas i Rademacher, Timo (ur.), *Regulating Artificial Intelligence*, Springer, 277–293.
- Ihde, Don (2012), *Experimental Phenomenologies: multistabilities*, SUNY Press.
- Dymitruk, Maria, The Right to a Fair Trial in Automated Civil Proceedings, *Masaryk University Journal of Law and Technology* (2019) 12/1: 27–44.
- Ferreira, Agata (2024), Smart Contracts and the Law, u: Pereira Coutinho, Francisco, Lucas Pires, Martinho i Correia Barradas, Bernardo (ur.), *Blockchain and the Law*, Springer, 125–143.
- Freeman Engstrom, David (2023), Introduction: Civil Justice at the Crossroads, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 1–18.
- Freeman Engstrom, David i Freeman Engstrom, Nora (2023), Legal Tech and the Litigation Playing Field, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 133–154.
- Goldenfein, Jake i Leiter, Andrea, Legal Engineering on the Blockchain: ‘Smart Contracts’ as Legal Conduct, *Law Critique* (2018) 29:141–149
- Hartung, Markus, Bues, Micha-Manuel & Halbleib, Gernot (2018), *Legal Tech: How Technology is Changing the Legal World: A Practitioner’s Guide*, Munich: CH Beck.
- Kunda, Ivana (2024), Jesu li granične digitalne tehnologije prerasle granice međunarodnog privatnog prava?, u: Barbić, Jakša (ur.), *Međunarodno privatno pravo i globalni trendovi*, HAZU, 53–78.

- Kunda, Ivana, Mihelčić, Gabrijela i Kunštek, Eduard, *National Report for Croatia: On Electronic Evidence and Videoconferencing*, EU Justice projekt „Digital communication and safeguarding the parties’ rights: challenges for European civil procedure (DIGI-GUARD)“ (April 2023).
- Mania, Karolina, *Legal Technology: Assessment of the Legal Tech Industry’s Potential*, *Journal of the Knowledge Economy* (2023) 14: 595–619.
- Lippi, Marco i dr., CLAUDETTE: an automated detector of potentially unfair clauses in online terms of service, *Artificial Intelligence and Law*, (2019) 27: 117–139.
- Micklitz, Hans-W., Pałka, Przemysław i Panagis, Yannis, The Empire Strikes Back: Digital Control of Unfair Terms of Online Services, *Journal of Consumer Policy* (2017) 40: 367–388.
- Minhao Chen, Benjamin i Li, Zhiyu, How Will Technology Change the Face of Chinese Justice?, *Columbia Journal of Asian Law* (2020) 34/1: 1–58.
- Minhao Chen, Benjamin, Stremitzer, Alexander i Tobia, Kevin, Having Your Day in Robot Court, *Harvard Journal of Law and Technology* (2022) 36/1: 127–169.
- Mišćenić, Emilia (2021), Nepoštene ugovorne odredbe, u: Emilia Mišćenić (ur.), *Europsko privatno pravo – posebni dio*, Školska knjiga.
- Parnham, Richard, Sako, Mari i Armour, John (2021), AI-Assisted Lawtech: Its Impact On Law Firms, University of Oxford, https://www.law.ox.ac.uk/sites/default/files/migrated/ai_final1097.pdf
- Spaulding, Norman W. (2020), Is Human Judgment Necessary?, u: Dubber, Markus D., Pasquale, Frank i Das, Sunt (ur.), *The Oxford Handbook of Ethics of AI*, Oxford University Press, 375–402.
- Wang, Nu, “Black Box Justice”: Robot Judges and AI-based Judgment Processes in China’s Court System, 2020 IEEE International Symposium on Technology and Society (ISTAS), (2020): 58–65.
- Wang, Nyu i Yuan Tian, Michael, “Intelligent Justice”: human-centered considerations in China’s legal AI transformation, *AI and Ethics* (2023) 3: 349–354.
- Wang, Zhuhao, China’s E-Justice Revolution, *Judicature* (2021) 105/1: 36–47, <https://judicature.duke.edu/articles/chinas-e-justice-revolution/>
- Webster, Graham, Creemers, Rogier, Triolo, Paul i Kania, Elsa (2017), Full Translation: China’s ‘New Generation Artificial Intelligence Development Plan’, New America, <https://www.newamerica.org/cybersecurity-initiative/digichina/blog/full-translation-chinas-new-generation-artificial-intelligence-development-plan-2017/>
- Yoon, Albert H., The Post-Modern Lawyer: Technology and the Democratization of Legal Representation, *University of Toronto Law Journal* (2018) 66/4: 456–471.
- Yoon, Albert H. (2023), Technological Challenges Facing the Judiciary, u: Freeman Engstrom, David (ur.), *Legal Tech and the Future of Civil Justice*, Cambridge University Press, 349–367.

Završnik, Aleš, Criminal Justice, Artificial Intelligence Systems, and Human Rights, *ERA Forum* (2020) 20:567–583.

Prof. Dr. Ivana Kunda

Profesor, University of Rijeka – Faculty of Law

LEGAL TECHNOLOGY AND ITS (IN)SUITABILITY TO REPLACE THE LEGAL PROFESSION

Summary: *Technological progress regularly poses new challenges to the legal system, including the legal profession. Many inventions and improvements in the field of information and communication technology enable its increasing use within the work of the legal professions, both in the public and in the private sector. Whether we will soon stand before robot judges depends, of course, on whether we as a society will accept such a change or whether we will be satisfied with advanced technologies remaining supportive tools to a greater or lesser extent. At this moment it is clear that there is a high degree of caution towards these novelties in many parts of the world, but in some places, like in China, tools and functions are used that are not in accordance with the value system that dominates in Europe. The caution being a consequence of technological and legal-ethical limitations, necessitates that in introducing new technologies into the legal profession, they are designed and created in interdisciplinary teams while respecting all the principles and regulations of a certain legal system.*

Key words: *Law. – Technology. – Legal tech. – Blockchain. – Artificial intelligence.*